

211 Sopar hora europea

Recuperar les humanitats

15 de Maig del 2014

RECUPERAR LES HUMANITATS

ÀMBIT MARIA CORRAL

PONENTS

JAUME AYMAR I RAGOLTA

Degà de la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramón Llull

JORDI CRAVEN-BARTLE LAMOTE

Doctor en medicina. Professor UAB

MARIA DEL MAR ESTEVE I RÀFOLS

Doctora en Pedagogia.

Directora de l'Escola Epiqueia

GREGORIO LURI I MEDRANO

Pedagog i filòsof

APORTACIONS AL COL·LOQUI

RECUPERAR LES HUMANITATS

Àmbit Maria Corral

Des de les escoles de la Grècia clàssica fins a l'origen de les universitats, el saber s'aplicava principalment al coneixement filosòfic, antropològic, teològic, històric, i fins i tot, les humanitats ocupaven un lloc especial en les matemàtiques, la geografia, la geometria, etc. englobades en el *trivium* i en el *quadrivium*. Recordem, per exemple, el que es llegia a la llinda de la porta de l'escola pitagòrica: «Que no entri ningú que no sigui geòmetra». Es valorava el paper del docent i la seva capacitat intel·lectual, que el feia capaç de donar respostes serioses i profundes a la dimensió del saber. Els anomenats estudis tècnics tenien un altre tractament, fins no fa gaire: se'ls englobava en les escoles tècniques i escoles tècniques superiors per a distingir que estaven en una altra àrea del saber.

La creació de facultats va intentar donar un nivell igualitari a totes les ciències anomenades superiors. Afortunadament, això no vol pas dir que les ciències humanistes hagin mort. Encara hi ha facultats i escoles que vetllen perquè es continuïn creant.

En les últimes dècades, tant en la formació escolar com en la universitària, s'ha incrementat la dimensió tecnològica, i el mateix ha succeït en els altres camps de la ciència, fet que hi ha causat un progrés espectacular, com també en moltes altres àrees de la cultura. Però es constata que ha minvat el suport de les humanitats. És ben cert que els nous elements tecnològics han arribat a modificar hàbits i maneres de viure en què la mobilitat, la connectivitat, l'intercanvi de dades, la mateixa comunicació, etc., s'han incorporat a la vida quotidiana i l'han enriquida. És evident que els avenços tecnològics s'han d'incorporar a tot, però, alhora, s'ha de comptar amb la sòlida base que aporten les humanitats.

L'ús de l'allau d'informació que arriba a qualsevol persona connectada a la xarxa hauria de permetre obrir les portes per a entrar sense por a recuperar la dimensió humanitzada de la tecnologia. Aquesta s'ha d'enriquir mitjançant l'aportació de les humanitats, que ajuden a comprendre la transversalitat del saber, i a més, a integrar una interdependència lligada per unes ciències

humanes: filosofia, antropologia, psicologia, ètica, estètica, història, sociologia, etc. Si manquen aquestes disciplines, el saber s'empobreix.

Seria reduccionista quedar-nos impressionats davant dels avenços científics emparats en el desenvolupament de dimensions pràctiques i teòriques que es poden assolir mitjançant els nous elements que aporten la informàtica i el treball digital. Alhora es detecta una dimensió també científica que ha d'ajudar a superar una buidor deguda a la manca d'elements que donen sentit a la vida tant personal com social, i també contribuir a una solidesa del saber. La ciència pot assolir un nivell molt alt en utilitzar dades, connectar-les, emmagatzemar-les..., però no hi ha de mancar la capacitat de fer una fundada reflexió que ajudi a comprendre el perquè d'un bé intel·lectual amb esperit crític, capaç de relacionar els elements de les diverses ciències i de fer gaudir d'un saber compartit que abasta des de la dimensió més existencial fins a la més transcendent.

El 16 de gener es va presentar un manifest, *Unes humanitats amb futur*, promogut per l'Institut d'Estudis Catalans i la Facultat de Teologia de Catalunya, i uns quatre-cents intel·lectuals, professors i diferents institucions culturals i acadèmiques s'hi van adherir, ja que la formació humanística és considerada com a premissa necessària per a la construcció d'una societat amb sentit. El manifest explicita que «la minva de la cultura humanística comporta l'empobriment del pensament, la precarietat del discurs ètic i la pèrdua de la cohesió de la nostra civilització». Aquest advertiment reclama la urgència de «sortir de l'analfabetisme funcional i simbòlic, que deixa grans buits en el sistema de referències personals i col·lectives, i permet submissions i manipulacions».

Davant d'aquesta realitat ens hem de tornar a qüestionar el sentit autèntic de les humanitats per a recuperar la força intel·lectual que ajudi a donar veritables respostes a la ciència, a la cultura i a la tan avançada tecnologia.

JAUME AYMAR I RAGOLTA

Degà de la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull

Xavier Antich en un article de dilluns passat a *La Vanguardia* titulat “La filosofia i la vida” recordava el diàleg del pròleg d’*El Quixot* en el qual Cervantes imagina una conversa entre els cavalls Babieca i Rocinante. El primer li diu «metafísico estáis» i l’altre li contesta: «es que no como» Aquesta conversa, deia Antich, suggereix un tòpic habitual: la sospita que la metafísica i, amb ella, la filosofia, constitueix un tipus de reflexió estranya, allunyada de la vida i de les seves necessitats i que només apareix quan les coses no van bé. Alguna cosa semblant al que diu un altre tòpic segons el qual cal *primum vivere, deinde filosofare*, ‘primer viure (i per tant, menjar) i després filosofar’. Jo penso que en aquest Sopar hora europea, tan nodrit, on anirem menjant i alhora reflexionant, uns en veu alta i d’altres mentre mengen –i això ja és la superació evident d’aquest tòpic dualista– és possible menjar i alhora reflexionar. Potser, fins i tot, és necessari. Aquest és l’esperit del que anomenem col·loqui. O dit més popularment, la sobretaula. En els refetors dels monestirs aquesta experiència es vivia i es viu quotidianament: un monjo llegeix i els altres mengen. Però en totes les llars hauríem de menjar i conversar, sense pressa, ja que l’àpat es una experiència comunitària, és una experiència de comunió.

Les paraules de Rocinante també expressen una idea molt estesa; que la metafísica en concret i la filosofia en general són quelcom incompreensible per definició. Com dèiem, la història intenta fer clares unes circumstàncies que són difícils i la filosofia fa difícil unes circumstàncies que són clares. Recordo una anècdota molt celebrada de quan el mestre José Ortega i Gasset va ser presentat al torero El Gallo i aquest li va preguntar: «¿Y a qué se dedica?». «A la filosofía», li va respondre. «Ah...» –va dir El Gallo– «es que desde luego hay gente pá tó». Crec que després d’aquesta resposta El Gallo i Ortega es van fer molt amics.

La filosofia, l’amor a la saviesa, és la primera de les humanitats. L’assistència tan nodrida a aquest sopar, a més, demostra que el tema de les humanitats interessa i mou les persones. Per què? Perquè popularment hi ha el convenciment que correm el risc de deshumanitzar-nos i sentir parlar d’humanitats, d’entrada, és sentir parlar d’una cosa que ens interessa i que, per tant, impedeix que ens deshumanitzem. Aquesta és una mica la creença

estesa. Totes les humanitats estan estretament unides a la filosofia. Com diu el Dr. Puig Giralt, també és possible pensar des de la literatura, des de l'art, des de la història, des de les belles arts, des de tot el que convencionalment anomenem humanitats.

A Barcelona acabem de tenir un exemple de l'interès popular envers la filosofia i les humanitats que hi van unides. Em refereixo a la visita del monjo budista zen, Thich Nhat Hanh, poeta i activista per la pau, icona vivent de la resistència pacífica al Vietnam, amic de Martin Luther King i nominat a Premi Nobel per a la Pau. Aquest vellet savi i somrient va concentrar milers de persones –més de tres mil tres-cents al Fòrum– i també en els cursos a prop de l'Arc de Triomf. Per a mi, aquesta presència tan multitudinària, amb tots els matisos que s'hi vulguin fer, és un signe de l'enyorança i l'interès que hi ha envers la filosofia, ni que sigui pràctica. Si en lloc de meditació, hi posem reflexió, si en lloc de respiració pausada hi posem la necessitat de prendre consciència de la pròpia contingència; si entenem que la compassió ha de fonamentar-se en l'ètica, veurem que avui hi ha una necessitat profunda d'aturar-nos i de reflexionar, de filosofar.

Històricament, es va produir una escissió perillosa entre els coneixements i la saviesa. Fixeu-vos que avui es parla d'una societat del coneixement, però no es parla d'una «societat de la saviesa». La saviesa és allò que queda en el pòsit de la nostra existència quan ja hem oblidat tot allò que creïem saber. Un se'n recorda de molt poques coses dels seus estudis. En realitat; se'n recorda d'experiències bàsiques, d'allò que el va colpir i se'n recorda, sobretot, del testimoniatge d'uns mestres. Sòcrates deia: «els altres homes es pensen que saben alguna cosa, jo només sé que no sé res». Certament, és una ignorància retòrica, però té el seu nucli de certesa: només de la consciència que no sé res, o que no sé res bé, hauria de néixer la recerca apassionada de la Veritat, que en el fons és la Saviesa.

Per això és molt preocupant la llei Wert, que margina la filosofia i, de manera especial, la història de la filosofia en l'ensenyament secundari i el batxillerat.

En el decurs de la història, hem assistit a una progressiva compartimentació del saber. Ja està bé compartimentar el saber, però és que la compartimentació ha anat acompanyada d'una escissió. Voldria reflexionar sobre una d'aquestes escissions.

Primera. Tots hem sentit parlar –i la targeta del sopar hi fa referència– del *trivium* i el *quadrivium*. Això ja era una primera divisió dels sabers. Aquesta divisió ja es troba en Boeci i en les institucions que va compondre Casiodor per als seus monjos entre els segles v i vi. El trivi era la triple via o camí que conduïa a l'eloqüència i comprenia la gramàtica, la dialèctica i la retòrica, és a dir, les arts que avui anomenaríem lletres humanes o humanitats. I el quadrivi,

abraçava les ciències pures: l'aritmètica, la geometria, l'astronomia i la música. Totes elles eren representades amb les seves muses corresponents. Però per ser complet calia haver cultivat totes aquestes disciplines. La reunió d'aquests set coneixements que s'anomenaven «arts liberals», formaven la universitat de la ciència i posseir a la vegada el trivi o el quadrivi es considerava el més gran esforç de l'enteniment humà. Dalí va pintar el seu *L'últim sopar* (1955, oli sobre tela; 167 x 268 cm; National Gallery of Art, Washington) i sostenia que es tractava d'una «cosmogonia aritmètica i filosòfica». Ho recorden? La cúpula del cenacle és un mig dodecaedre. Dalí sabia que ja Plató havia associat aquest poliedre a l'univers, pel fet que es creia que la substància dels cossos celestes era diferent de la dels cossos que envolten l'home; per tant, si hi havia quatre elements (terra, foc, aigua i aire) i cinc poliedres, el cinquè (el dodecaedre) correspondria a la substància de la qual estaven fets els cossos celestes. L'excèntric Dalí era un pensador i un humanista.

Segona. En el seu origen els *studia humanitatis* de l'humanisme renaixentista, els sabers humanístics o les lletres humanes, es contraposaven a les lletres divines. Però em pregunto: hi ha una contraposició entre el que és humà i el que és diví? En el cristianisme és evident que no. El diví s'ha fet humà i l'humà està cridat a divinitzar-se. Per tant, l'edifici de les humanitats per ésser complet ha d'estar coronat per la teologia. I això va més enllà d'unes creences o d'uns convenciments. De fet, un agnòstic pot estudiar perfectament teologia. Tenim l'exemple proper d'Alemanya, on la teologia entra normalment dins dels estudis reglats.

Tercera dissociació. La universitat napoleònica feia anar per una via la universitat i, per l'altra, l'acadèmia. La universitat, dedicada a l'ensenyament; l'acadèmia, a la recerca. Certament, és diferent ensenyar a investigar, però sense recerca no hi ha ensenyament possible. O de què serveix fer recerca si no s'ensenya allò que s'ha trobat? I així, hem vist com la universitat s'ha anat omplint de gent jove i l'acadèmia o les acadèmies, de gent anciana. No caldria que ambdues tornessin a dialogar?

El terme «lletres» es va mantenir viu fins fa pocs anys quan es parlava de «filosofia i lletres», inseparables. La Universitat de Barcelona tenia (i té encara) dos grans claustres; un de ciències i l'altre de lletres, però l'edifici era únic. I la presència de les noies en aquests estudis de Filosofia i Lletres era majoritària. Les noies que estudiaven exactes eren *rara avis*. Una pregunta habitual és: «tu què estudies, ciències o lletres?». Però, poc a poc, aquesta dissociació fou que la filosofia va acabar anant per un costat i les lletres, per un altre. Va aparèixer la filosofia pura, les filologies, les ciències de l'educació, la geografia i la història. Avui, dins del paraigua de les humanitats se situen també les ciències de la comunicació.

Què volem dir quan diem humanitats? Crec que és un terme viu i que ha anat evolucionant en el decurs de la història. Però jo ho resumiria dient que humanitats és el cultiu de la saviesa que ens fa més humans. Cal un mínim de saber global entre els que cultiven les diverses ciències perquè coneguim mútuament els respectius codis de llenguatge i així, es pugui establir un autèntic diàleg entre totes les branques del coneixement. És la transversalitat i la interdisciplinarietat que promou, per exemple, la Universitas Albertiana amb l'assessorament de la qual se celebren aquests sopars hora europea. Però, per ser de debò transversals i interdisciplinaris, hem de conèixer el codi concret de les diverses disciplines. Només així ho podrem entendre.

Com deia l'Alfred Rubio, promotor d'aquests sopars-col·loqui, cal tornar al saber de síntesi! Que aquest sopar amb la presència i la participació de tots vosaltres en sigui una bella anticipació. Moltes mercès.

JORDI CRAVEN-BARTLE LAMOTE

Doctor en Medicina. Professor UAB

Què ens vol dir Beethoven amb els compassos amb què comença la seva cinquena simfonia? Ens vol transmetre la desgràcia, el destí inexorable, la mort, la por, l'amargura o la soledat...? O, tal com diu un biògraf, és una referència al text de Schindler sobre el destí que truca a la porta i que ens ve a avisar que s'apropa un moment terrible, com li arribà a ell la sordesa que li impediria escoltar la seva pròpia obra? O potser volen dir una cosa molt més senzilla?, com deia el gran Czerny, el seu deixeble i biògraf, que va estrenar un concert per a piano anomenat *l'Emperador* i que deia que, en realitat, el compositor va sentir aquestes notes en la partitura d'un escrivà que cantava mentre passejava pel Prater, el parc de Viena. En qualsevol cas, la sordesa ja el començava a desesperar, de manera que li produïa una mena de fúria creativa: una barreja de tristesa, de ràbia i d'impotència, perfectament aplicable als nostres dies, en els quals el destí està trucant a la porta per fer-nos pagar els errors passats; les despeses i la irresponsabilitat dels darrers anys.

Dit de la millor manera possible, és obvi que alguna cosa no vam saber fer bé quant a la nostra manera d'organitzar-nos com a societat i avui dia no ens queda altre remei que encaixar els cops del destí. Hem arribat a un altíssim grau d'especialització i sofisticació i hem deixat de banda la referència al fi darrer de tota actuació humana. La tècnica –quantes vegades ho hem sentit a dir, als filòsofs, i sobretot, als eticistes– ha passat per davant dels valors. La nostra economia globalitzada s'ha erigit en monstre, com el *Leviathan* de Hobbes, que escapa al control dels qui hauria de servir. Hem observat, admirats, el creixement del mercat econòmic fins que hem descobert que els grans productes financers no eren més que estafes piramidals i que hi havia una desconexió absoluta entre l'actiu financer i el seu referent real. Alhora, diverses entitats financeres manipulaven els índexs de referència per enganyar la població. Davant d'aquesta complexitat tècnica, cal recuperar els valors primordials que han de guiar tota activitat humana.

Cal recuperar les humanitats en el seu sentit més ampli; en el sentit de la saviesa més que no pas de l'erudició, perquè tots els gestors tant públics com privats entenguin i assumeixin que no estem al servei de la tècnica ni de les

finances, i que no es poden admetre fórmules financeres que sota el nom de préstecs pel progrés ens converteixin, de fet, en esclaus, a nosaltres i als nostres fills. Tot per tornar uns interessos d'usura com els que tenen lligat el nostre país. No hi ha progrés si no està fonamentat en el creixement del respecte als valors de la persona humana.

Fa poc, han emès per televisió la notícia de dos vaixells que s'han enfonsat i, el més curiós, és que la primera persona que ha sortit a corre-cuita del vaixell per salvar-se ha estat el capità. Sempre ens havien dit que, en cas de desgràcia, el capità és l'últim que ha d'abandonar el vaixell perquè és el responsable de la seguretat de tots els viatgers i compta amb la seva confiança. Això ens fa pensar que potser aquest capità de vaixell ha après més tècnica que mai, i ben segur que en sap molt de transmissions, comunicació, astronomia, meteorologia, mecànica... Deu saber de tot i deu tenir uns coneixements tècnics increïbles, però potser no va passar pel trivi i el quadrivi perquè si no, hauria pensat que potser tenia uns determinats compromisos ètics amb els seus passatgers. I potser ara, que ensenyem tanta tècnica i transmetem tants coneixements, ens hem oblidat de transmetre allò essencial i primer, aquella formació que podríem presentar com un procés de coneixement o bé com un camí de saviesa, de creixement personal. Si tenim la necessitat de replantejar-nos allò que hem prioritzat com a societat tot i haver assistit al gran desenvolupament del coneixement científic i de la tecnologia, és perquè el món dels fets ha passat per davant del món dels valors. En el passat, però, quan passàvem tant de temps pensant en els valors i deixàvem de banda la realitat, potser ens anàvem a l'altre extrem.

No obstant això, ara, quan veig un metge jove que arriba al nostre servei per aprendre oncologia, observo que està més ben format que mai. Ha de tenir moltes matrícules per poder estudiar Medicina i fer el MIR. Té acumulats una gran quantitat de coneixements, però quan el deixo a la consulta el més freqüent és que rebi el pacient darrere l'ordinador i que s'amagui darrere la màquina per veure tota la informació que s'ha reunit d'aquell pacient –més de la que mai haguéssim pogut imaginar– ja que ara disposem de totes les radiografies, les proves, els TAC i els darrers tractaments que li han fet... Només s'oblida d'una cosa molt petita –per desgràcia, això passa massa sovint–, d'aixecar el cap i mirar el malalt, mirar-lo als ulls. Llavors, vaig descobrir que el primer que havia d'ensenyar no era una tècnica o un ofici ni fins i tot, una professió sinó que havia d'ensenyar quelcom sobre el trivi i el quadrivi, sobre el començament de tot plegat, per fer entendre que el primer que ha de fer una persona quan veu que una altra se li apropa és mirar-la a la cara i mostrar un interès pels seus valors, pel diàleg, per l'aproximació i pel coneixement.

La preocupació que avui ha motivat el tema del sopar no ve pas d'ara, és antiga i, com que jo no sóc filòsof ni tampoc sóc pedagog, encara que sigui professor de la Facultat de Medicina, a mi em tocava només ensenyar tècnica: què és el càncer i com es cura. Vaig tenir la sort, però, de tenir un professor d'oncologia que era un gran humanista, el Dr. Subias. I ell em va fer veure ben aviat la gran quantitat de limitacions que tenim els metges a l'hora d'aproximar-nos a una persona que pateix, si no utilitzem les humanitats com a base del nostre coneixement. Gràcies a ell, vaig endinsar-me en el camí de l'ètica. Ja fa vint-i-dos anys que vaig passar a ser deixeble del Dr. Francesc Abel, que em va admetre en el seu Institut de Bioètica. Això em va dur a buscar biblioteques. I gràcies a l'habilitat de saber utilitzar Internet, una eina que, de mica en mica, tots anem adquirint, he buscat a la xarxa el tema del sopar. Em semblava que havíem de fer unes quantes referències a la preocupació creixent de la nostra societat al voltant d'aquest tema. Si donem una ullada a Internet, veurem que el 4 de febrer de 1984, el professor John William Carrington presentava a la Universitat de Tennessee, als Estats Units, en una ciutat que es diu Chattanooga, un llibre que es diu *Political society and the humanities* i va escriure-hi unes vint-i-cinc pàgines sota un títol que coincideix amb el del sopar: *The recovery of the humanities*. En aquest escrit dóna totes les bases filosòfiques de per què abans que cap progrés científic i tecnològic, hem de buscar una forma de saviesa –ja ho han dit els que m'han precedit– i no, una forma d'erudició. Una manera d'aproximar-se a l'ésser humà que el tingui com a prioritat perquè tota tècnica i tota saviesa, si no està al servei de l'home, és falsa per si mateixa. Hem vist la decepció dels nostres professors universitaris.

Després de la lectura del llibre de Jordi Llovet *Adéu a la Universitat. L'eclipsi de les humanitats* (2011) ens quedem esgarrifats. És un llibre que esborrona. Esgarrifa veure com un professor que s'ha passat tota la vida a la universitat, queda tan desencisat que demana la jubilació anticipada perquè veu que aquell no és el camí. El món de la saviesa s'ha de prioritzar per davant de l'ensenyament del món científic i del món dels fets. En aquest sentit, aconsello que donin una ullada a l'article de Remei Margarit: "Recuperar les humanitats", publicat el 28 de Març de 2012 a *La Vanguardia* que diu: «La filosofia ens mostra la temporalitat de la nostra estada a la Terra i relativitza el poder i la glòria, presentant-lo més com una pèrdua de temps que no pas una altra cosa, i ens fa tocar de peus a terra amb la convicció que el millor que té l'ésser humà és el temps i que el millor és no perdre'l amb futileses que no porten enlloc. El temps i la relació amb els altres, siguin contemporanis o bé obres que han deixat els que ens han precedit». Quina bellesa, quina meravella! És cert que la tècnica ens fa la vida més fàcil però no tot és tan senzill perquè la feina de crear-se els propis valors és quelcom que només pot fer un mateix i, per a això, es necessita temps –com per aprendre a crear o ensenyar els nens a crear– i la serenitat que encomanen els escrits dels pensadors, les obres dels artistes; és

a dir, les persones que han dedicat el seu temps a pensar i que han sabut transformar-nos des de ben joves. Quines paraules tan belles!

Hem de saber veure, però, una lliçó en el camí vital que han traçat uns quants dels que avui ens escolten. Avui ens acompanya el Dr. Salvador Giner, que és el primer signant del manifest del 16 de gener de 2013, *Unes humanitats amb futur*. Ell i altres persones: Armand Puig, Rafael Argullol, Agustí Borrell, Victòria Camps, Lluís Font, David Jou, Jordi Llovet, Xavier Morlans, Perico Pastor, Francesc Torralba i Mariàngela Vilallonga, fan tots un manifest que és ben diferent del llibre de Llovet que, tot i que té tota la raó, ens deixa d'allò més tristos. En canvi, el manifest de Giner i companyia ens omple d'esperança: «Les llengües, la literatura, la filosofia, la història i les arts són els pilars fonamentals de la civilització i la cultura. Per això es imprescindible garantir que tothom sàpiga parlar, llegir i escriure correctament». No podem menystenir els grans valors de la literatura universal, entesa com a patrimoni de la Humanitat. «La Universitat ha de combinar l'especialització amb una consideració global dels sabers[...]; les humanitats han de procurar establir aliances estratègiques amb la ciències, amb les tecnologies i amb el món de la comunicació». Els mitjans de comunicació també han de ser incorporats en aquest camí de progrés per a la recuperació de les humanitats. I veritablement, quina diferència de missatge, i com ens omple d'esperança que professors de la nostra universitat, la catalana, ens facin un manifest que ens dóna una guia per recuperar l'esperança.

En aquest sentit, també voldria donar les gràcies a la Universitat de Barcelona, de la qual en vaig ser deixeble en una època en què en el meu carnet d'estudiant hi constava el lema de la institució. Hi deia: «*Universitas perfundet omnia luce*». El cas és que ens pensàvem que era *Universitas* el que donava al lema el seu perfil de tolerància i que el més important era que la Universitat de Barcelona anava estenent el coneixement. La *luce* era el símbol del coneixement. Resulta, però, que fa uns anys es va recuperar l'antic lema que havia desaparegut durant el franquisme, perquè tenia una paraula que no era del gust d'aquella època. De fet, tots els qui durant molt anys vam ser deixebles de la Universitat de Barcelona, desconeixíem l'autèntic lema. Qui «*perfundet omnia luce*» no és *Universitas*, és *Libertas*; és la llibertat la que ens fa créixer per poder aproximar-nos al coneixement. No obstant això, és aquesta mateixa llibertat que ens empeny a regalar-la, com la regala a vegades qui dóna la seva vida per un ideal. Són tantes les persones que esteu aquí, ara, escoltant-me, que heu donat la vostra vida per les humanitats; que són, al capdavall, els valors que guien la vostra actuació. Quants dels qui esteu aquí escoltant-nos amb humilitat ens podríeu donar lliçons sobre com les humanitats –un valor més entre els molts que us guien– han guiat el sentit de la vostra vida. Així doncs, crec que el que hem de recuperar –també ho ha dit un dels meus predecessors– és la saviesa, la saviesa pràctica, entesa com la millor manera

de fer el que és correcte. *Practical wisdom* és un llibre de Barry Schwartz d'aquest any que diu que una persona sàvia coneix el seus objectius i mira de servir les necessitats de la gent perquè sap que el primordial és servir, és ser útil.

El meu professor, el Dr. Subias em deia: «recordi sempre que *medeo*, que és l'etimologia de metge, no vol dir 'manar', vol dir 'cuidar' i que vostè fa de terapeuta, que ve de *therapeio* i aquest verb no vol dir ni diagnosticar ni manar tractaments, vol dir 'servir' i no és un bon metge qui no sap cuidar i qui no sap servir. Una persona sàvia sap com equilibrar els objectius en conflicte, interpretant les normes i principis a la llum de les particularitats de cada context. La persona sàvia és perceptiva, sap llegir el context social i sap com moure's més enllà del blanc i negre de les regles, perquè sap veure el gris de cada situació. Una persona sàvia sap assumir la perspectiva de l'altre i no imposa només la seva visió sinó que es posa en el lloc de l'altre i fa que les emocions s'aliïn amb la raó per apropar-se a les persones que l'envolten. En fi, una persona sàvia sap que la finalitat primordial de tot plegat és entendre l'ésser humà. Abans d'estudiar medicina vaig estar tres anys –vaig tenir aquesta sort– passant pel camí de les lletres i quan en duia tres traduint Homer, li vaig preguntar al meu professor de grec de què em serviria tot plegat, perquè no ho veia gaire útil. «Vostè ara no ho sap» –em va dir– «però un dia entendrà que darrere la tragèdia grega hi ha el més profund dels sentits, el d'acceptar la nostra pròpia adversitat, de mirar cara a cara els problemes del camí de la vida i de saber-nos enfrontar al revolt del sofriment amb la dignitat d'Hèctor quan surt a les portes de Troia per enfrontar-se amb Aquil·les. Sap que perdrà la vida perquè així ho han volgut els déus de l'Olimp, però hi va igualment per dignitat».

Així mateix, amb aquesta dignitat, avui surt publicada a *La Contra* de *La Vanguardia* una entrevista a una amiga nostra, del Dr. Forcada i meva, que va anar a un hospital del Txad, en el qual treballa el Dr. Màrius Ubach i amb qui nosaltres hem intentat fer uns quants projectes. La seva esposa, Isabel Rodríguez, diu a l'entrevista: «Amb els anys el meu cos decau, però el meu esperit creix». Jo crec que en aquesta frase hi ha resumit tot el que m'hauria agradat dir-los. Amb els anys ens afeblim i, a vegades, el camí de la vida se'ns pot fer difícil, però l'esperit creix. Creix gràcies al coneixement dels valors que ens han deixat les persones que ens han precedit. Jo vaig acompanyar el Dr. Forcada –perquè ell m'ho va demanar– a veure el Dr. Alfred Rubio a la Clínica de l'Aliança quan ja tenia la malaltia molt avançada. Li portàvem els resultats d'unes proves que li havien fet i dúiem el pronòstic. De vegades, el pronòstic que fa el metge ve a ser com el vaticini que feia l'oracle de Delfos i que recull la tragèdia grega. Sovint els metges ens convertim en oracles. Ell ens va preguntar quin era el vaticini i el Dr. Forcada li va respondre –ja que jo només l'acompanyava– quin era el resultat real de les biòpsies i el Dr. Rubio va

entendre el que allò significava. Ell era un gran metge i, a més, era professor de medicina i va saber què volien dir les quatre paraules que li va adreçar el Dr. Forcada. Què va fer? Es va desesperar? No. Ell era d'aquestes persones que havien entès què volia dir això de les humanitats i saber acceptar, a vegades, que el cos decau, però l'esperit creix. I així ho va demostrar, perquè va dir: «Etic preparat». No va dir res més. Doncs que així sigui. «Etic preparat». Etic preparat per passar pel camí difícil del sofriment i hi passaré amb dignitat. A tots aquells que ens han ensenyat a passar per aquests camins difícils amb dignitat i que alguna vegada ens han ensenyat que hem d'aixecar el cap per sobre dels ordinadors per mirar als ulls de les persones que tenim al davant. Moltes gràcies.

MARIA DEL MAR ESTEVE i RÀFOLS

Doctora en pedagogia. Directora de l'Escola Epiqueia

M'han convidat avui per parlar d'un tema que m'agrada i que m'interessa molt: «Recuperar les humanitats». I, concretament, a mi m'han encarregat de parlar sobre les humanitats a l'escola. Per tant, ara parlaré d'escola, de nens i d'educació. Començaré la meva intervenció amb una pregunta: «Què seria d'una escola sense música, sense literatura, sense poesia, sense arts plàstiques?», «Què seria d'una escola sense llenguatge, sense narració?». Per a mi, una escola sense cants, sense lectura, sense pinzells, sense quadres és una escola buida; amb carcassa però sense batec, sense ànima. Avui, però, molt sovint aquesta dimensió artística i humanística –jo les englobo i les ajunto– queda a vegades relegada a l'aula de l'especialista; a unes hores de classe que fa l'especialista. I des d'una visió molt estreta de mires respecte què és útil, aquesta dimensió s'afegeix només com un complement recreatiu a una educació pràctica, útil i instrumental. Perquè més endavant ja parlarem de com concebre el concepte d'utilitat d'una altra manera.

Avui exposaré en una mena de llista –tot i que no serà completa– per què una escola sense arts ni humanitats per a mi no és escola. L'art i les humanitats permeten els nens i nenes d'entrar en contacte amb l'aventura humana, amb l'aventura d'homes i dones que han intentat emparaular la realitat; entendre-la, buscar-hi un sentit, transcendir-la amb la imaginació i la creativitat i, fins i tot, transformar-la. Alhora, però, aquest contacte amb la tradició de l'art i les humanitats és l'humus, l'aliment, la base per a l'expressió genuïna de cadascun dels infants, per a la seva font de creativitat. Aquest lligam amb la tradició els obre una mena de pista de llenguatges, de formes, de camins, de temes, etc., per a l'expressió i la creativitat personals.

A l'escola se separa massa sovint la lectura de l'art de la creació artística. És a dir, la recepció i la comprensió de la tradició, la lectura de la creació artística personal dels nens i nenes. I, des del meu punt de vista, haurien d'anar molt lligades; haurien d'anar sempre de braçet. Que llegir i memoritzar poemes ens dugui a crear-ne de nous, a inventar metàfores. Que la lectura ens convidi a escriure, que els còmics ens menin a esbossar vinyetes, que la contemplació de les grans obres d'art ens acompanyi el traç del dibuix o les pinzellades.

De fet, la reacció més espontània dels infants a l'hora d'entrar en contacte amb l'art i les humanitats no és pas l'anàlisi ni la crítica sinó la recreació. Si coneixen l'autor del cicle de novel·les sobre Nàrnia, C. S. Lewis, veuran que té un llibre molt interessant i valuós anomenat *Un experiment de crítica literària*, que els recomano. En ell explica com llegir novel·les, mirar quadres o escoltar música. La transversalitat és el que caracteritza la nostra actitud davant la recepció de l'art. És a dir, llegir s'assembla a mirar obres d'art que, al seu torn, s'assembla a escoltar música. Una de les coses que diu C. S. Lewis és que no recomana l'exercici de la crítica per a infants i joves sinó més aviat la paròdia i la imitació, que són formes de recreació.

Per lligar encara més la recepció de l'art amb la creativitat, ara voldria comentar que tots els nens i nenes són alhora «creatures» de cultura i creadors de cultura. Tots nosaltres som fruit d'una cultura; d'una manera o altra, som producte d'una cultura. A la vegada, però, en som agents actius i els infants, també. Sí, però, algú segurament podria dir que es troben en una etapa en què l'essencial és rebre més que no pas produir. Jo crec que es tracta d'una qüestió antropològica perquè sempre es donen totes dues dimensions; la de ser «creatures» i creadors de cultura. La cultura té una vessant objectiva: les obres d'art que hi ha als museus, els llibres de literatura, la història, etc. Al mateix temps, però, també té una vessant subjectiva: totes aquelles capacitats que desplega l'esser humà pel fet de formar part d'una comunitat cultural i social. I fins i tot podríem afegir que la cultura també té una vessant intersubjectiva. Per tant, el que cal a l'escola és treballar tant la dimensió objectiva com subjectiva de la cultura: el desplegament de capacitats en els infants.

Es tracta, sens dubte, d'aprofundir en l'infant com a «creatura» de cultura, però també, com a creador de cultura. A l'escola no només separem l'art –la creació artística– de la seva lectura sinó que, de tant en tant, també fem un treball de lectura de l'art que tanca les obres en una única interpretació o que converteix l'obra en el tema del llibre de text que cal memoritzar i estudiar. Per exemple, a través dels controls de lectura literària. Jo crec que així tanquem la potencialitat evocadora de l'art. I això no vol dir que l'art no impliqui exigència, comprensió, que tot s'hi valgui..., no. La meva opinió, però, és que tancar l'art amb controls de lectura o acabar un llibre amb un control de lectura és matar l'ànima de la literatura. Perquè en literatura, per definició, la lectura valuosa és la lectura plaent. Nosaltres hem d'intentar acompanyar els nens i nenes cap a la lectura valuosa, cap a la lectura plaent; un plaer difícil –no tots els plaers són fàcils– però, al capdavall, un plaer.

Hem de tenir present que a l'escola no cerquem l'erudició sinó que busquem que es generi una experiència; que s'encengui un foc, tal com deia Montaigne. Perquè si aconseguim encendre'l, sempre el podem alimentar i vivificar i, almenys, sempre en quedaran les brases. Què necessitem perquè l'art i les

humanitats estiguin presents a l'escola d'una manera adequada? Jo diria que ens calen tres coses. Sobretot necessitem –tal com ha destacat abans en Jaume Aymar– que els mestres puguin testimoniar una experiència artística i humanística. No cal que els mestres que treballem amb infants siguem erudits. No obstant això, hem d'haver tingut una experiència estètica. Per exemple, hem d'haver viscut moments simples però potents, com la vivència d'una estona de lectura a l'aula en què el mestre estigui llegint el seu llibre, la seva novel·la, en què estigui testimoniant la seva lectura als infants. En moments com aquest, el mestre no està avançant feina, corregint o endreçant una prestatgeria, sinó que està amb el llibre, el té present. O, posem per cas, haver gaudit d'un mestre que sàpiga llegir amb entusiasme una bona novel·la als infants o recitar-los un poema de memòria perquè el viu, el sent i se l'ha fet seu. I em vindrien al cap altres exemples, les experiències a les quals es referia abans en Jaume Aymar.

Per tant, la primera cosa imprescindible perquè els sabers humanístics i artístics estiguin presents a l'escola és que els mestres els tinguin com una experiència, com un saber viscut. La segona cosa que necessitem és que aquestes disciplines siguin presents arreu de l'escola, que no estiguin confinades a l'aula de l'especialista o al curs que imparteixi un determinat professor. Cal que es facin presents pertot, que estiguin en l'atmosfera, que es respirin. Sabem que hi ha coses a la vida que les hem respirat, que no ens les han injectat sinó que les hem ensumat, que ens han entrat pels porus de la pell. Per tant, cal que les arts i les humanitats estiguin en l'ambient, en els espais i fins i tot en els objectes. Ara, per exemple, valorem més que una escola tingui molts ordinadors o aparells digitals que no pas que tingui piano. Hem de fixar-nos en com són les biblioteques, en com tenim feta la selecció de contes i novel·les, en com estan endreçats els llibres, amb quina actitud hi van els infants. Fins i tot, hem de parar esment en els objectes i crear un temps i un espai per a ells. La darrera cosa que necessitem és entendre que la utilitat de l'educació no es mesura només amb proves objectives o amb sabers tècnics i científics –tot i que són molt importants– sinó que es mesura amb coses que tot i ser més intangibles tenen una importància fonamental.

La filòsofa Martha Nussbaum té un llibre que es titula *El cultiu de la humanitat*. I la frase que l'encapçala només obrir-lo és una cita de Sèneca que m'agrada molt i que diu: «mentre visquem, mentre estiguem entre els éssers humans, cal que conreem la nostra humanitat». En Jaume Aymar també s'hi referia abans. Totes les arts i els sabers humanístics ens permeten cultivar la nostra humanitat; la nostra i la dels altres. Cal dir que ens trobem davant d'una paradoxa perquè allò que sembla poc útil –l'art i les humanitats– és, de fet, un espai privilegiat de maduració profunda de coses que tenen una importància cabdal, com ara l'atenció. En la lectura, per exemple, es treballa extraordinàriament l'atenció. No pots llegir i fer una altra cosa alhora. És de les

poques activitats que no et permet fer-ne una altra al mateix temps. A més, en la lectura també es treballa la riquesa del llenguatge i del pensament, la creativitat, el criteri i l'empatia amb els altres. Per aconseguir que tot això prengui cos a l'escola, la principal feina que tenim per endavant és la formació de mestres. Ens cal generar en la majoria d'estudiants de magisteri una experiència –no una teoria– que potser molts no han viscut abans.

Ara els vull llegir una cita de l'intel·lectual George Steiner en la qual planteja què ens cal per cultivar les humanitats: «El que necessitem no són programes d'humanitats, escoles d'escriptura creativa, programes de crítica literària, etc.; ja existeixen. El que necessitem són llocs. Per exemple, una taula amb unes cadires al voltant on puguem aprendre a llegir, a llegir junts». Això és el que ens convé fer amb els estudiants de magisteri; tornar a recuperar un determinat sentit de la lectura, de la lectura de l'art perquè més endavant ells l'hauran de transmetre als seus alumnes. Per acabar, també els volia dir una frase molt encertada del mateix Steiner, a qui considero tot un referent en el tema. Quan aquest comenta què ens aporten les humanitats o quin avantatge té una persona que a l'escola, per exemple, ha tingut el gran privilegi d'escoltar un piano o de llegir bona literatura, Steiner respon que té una salvaguarda contra la buidor. I jo crec que rarament podem oferir una cosa més valuosa que aquesta i, encara més, si tenim en compte els temps que corren.

GREGORIO LURI I MEDRANO

Pedagog i filòsof

Què és l'humanisme?

Començaré donant-vos la meua resposta. Al meu parer, l'humanisme no té res a veure amb la beateria cultural. No és humanista qui treu el reclinatori davant dels clàssics o qui es comporta com aquell estoic que va comprar per una fortuna el llum d'oli d'Epictet, creient que d'aquesta manera se li il·luminaria millor la intel·ligència. No és humanista qui va empeltant en el seu discurs cites erudites de Plató, de Plutarc o de Petrarca. L'humanisme no és una activitat decorativa. No som humanistes pel fet de dur flors a la tomba de Goethe. Això ja ho va fer Goebbels, per exemple. Mai no hauríem d'oblidar l'admiració que els nazis van sentir per Grècia. Les SS disposaven d'un batalló d'arqueòlegs que va fer excavacions a Olímpia i l'Alfred Bäumler citava Sèneca per justificar l'extermini dels malalts mentals. «Com és possible –li pregunta Karl Jaspers a Hannah Arendt– que el 1933 pogués aparèixer a Berlín un llibre titulat *Plató i Hitler?*» Precisament perquè aquests excessos i aquesta perversió del llegat dels clàssics van ser reals, sabem que la degradació és sempre una de les nostres possibilitats de futur.

Què és, doncs, l'humanisme? L'humanisme és el sagrament de la cura de l'home que duem a dins com un esbós. Aquest sagrament requereix, per ser possible, un cert domini de l'atenció, de la cura dels límits, del reconeixement de l'excel·lència i de l'educació del desig,

El domini de l'atenció

L'humanisme és indissociable de l'educació de la mirada atenta al millor que podem arribar a ser.

La manera humanista d'educar l'atenció ha estat la lectura, i, més en concret, la lectura lenta, perquè la bona literatura no ens lliura els seus secrets gratuïtament, sense esforç. Demana un hàbit de concentració. Nietzsche, que es considerava a si mateix un mestre de lectura lenta, posava les vaques com a model a imitar, perquè el bon lector sap remugar, donar importància als detalls, mastegar els dilemes de l'escriptura. El bon lector no té pressa, no

llegeix en diagonal, sinó que avança i retrocedeix a mesura que la comprensió li imposa un ritme de lectura. Ens preocupem molt per la quantitat de llibres que llegeixen els nens, però sovint ignorem com els llegeixen. Probablement ens falta una didàctica de la lectura lenta, que seria una didàctica de l'atenció profunda. Els professors actuals es queixen sovint d'una pèrdua progressiva de la capacitat atencional dels seus alumnes. Haurien de saber que tan sols disposem de dos instruments per educar l'atenció: els fàrmacs i els llibres. En alguns casos l'opció farmacèutica pot ser recomanable; és evident que la lectura és recomanable en tots els casos, sense contraindicacions.

Educació de l'atenció i coneixement d'un mateix són les dues cares d'una mateixa moneda. El nucli de l'humanisme es troba recollit en la famosa inscripció del temple de Delfos, a Grècia: *Gnothi seautón*, 'coneix-te a tu mateix'. Però què vol dir conèixer-se a si mateix? No vol dir tenir-se davant d'una manera transparent i diàfana i dir: «Ja em conec, jo sóc així». Mai no ens tenim davant dels ulls com un objecte acabat. El coneixement d'un mateix és la cura de l'exercici de coneixement d'un mateix. En això rau precisament el que els filòsofs grecs anomenaven *psyché therapéia* (la teràpia de l'ànima) i els llatins, *cura de sí*.

La cura dels límits

Quan cerquem en una enciclopèdia el nom d'una cosa trobem una definició; si cerquem el d'una persona el que trobem és una biografia. I una biografia no es tanca si no és biològicament. Mai podem dir, doncs: «Ja he tancat la meva biografia», «Ja m'he construït definitivament».

Recordem el vers d'Horaci: «*Naturam expelles furca, tamen usque recurret*»; per molt que lluitem contra la natura intentant mantenir-la controlada en uns marges, la natura sempre es reserva l'última paraula. L'humanisme és la cura dels límits de la nostra biografia amb atenció insistent. Seguint una tradició que comença en Plató i que es perllonga fins al filòsof txec Jan Patočka, tenir cura de l'ànima vol dir proporcionar-li experiències d'ordre i de límit seguint els camins del bell, el bo i el just. L'ànima té una tendència espontània a la fluïdesa, a deixar-se arrossegar per l'esdevenir de les coses. Curar-la significa posar-li fites que orientin el seu fluir i la recullin en la reflexivitat. Curar significa proporcionar-li experiències d'ordre, de frontera. Proporcionar-li, per exemple, l'experiència del manteniment de la paraula donada, sense pretendre satisfer-la amb el gaudi de bel·leses fàcils. La cura de l'ànima és un exercici permanent de neteja de la vulgaritat que hi tenim adherida.

Tota la filosofia antiga és una reflexió sobre el límit de l'ésser. Això és veritat fins i tot en el cas dels epicuris, que sempre van defensar que el plaer assenyat era el ben delimitat. Només una escola es va negar a reflexionar sobre el límit: l'escepticisme. L'escepticisme antic està convençut que res no roman estable i

fix a la natura i que, llavors, res no pot ser definit. De manera coherent amb les seves creences, es va recloure en el silenci. Per aquesta mateixa raó l'escepticisme absolut es presenta, de manera paradoxal, com un dels límits de la filosofia (l'altre límit és el dogmatisme).

El reconeixement de l'excel·lència

Atès que no vivim aïllats, donar-li a l'ànima experiències de límit significa també proporcionar-li models dignes de ser imitats. Aquesta és la dimensió política de la cura de si, que és el que, al cap i a la fi, ens planteja Aristòtil en la seva magnífica *Ètica a Nicòmac*. Aristòtil ens anima a veure'ns com arquers que apunten a un blanc. L'actitud ètica té a veure amb el manteniment d'aquesta tensió cinètica potencial. Però per esdevenir éssers ètics cal fer diana. Aristòtil no parla ni de blancs ni de dianes, sinó d'una fita. La diana de la nostra fletxa és la fita de l'home assenyat, diu. Però com reconeixem l'home assenyat? Seguint la direcció dels ulls dels nostres conciutadans, ens contesta. L'home assenyat és l'home que és un exemple per a una comunitat que estima el seny com un dels seus valors.

La cura d'un mateix és indissociable de la cura de la nostra comunitat. Políticament som sempre fites potencials per a les persones que ens envolten, i les persones que ens envolten són oportunitats exemplars per a nosaltres.

Hi ha una anècdota de Sòcrates que ha estat transmesa per Apuleu, segons la qual, una vegada que estava discutint amb un grup de joves, es va adonar que tots hi intervenien amb preguntes i respostes, tret d'un, que romanien en silenci. Llavors Sòcrates es va dirigir a ell i li va dir: «Parla perquè et vegi». És a dir: no siguis una estàtua davant meu, dóna'm l'exemple de la teva implicació en el diàleg, sigues una fita per a mi.

El *Sefer Saasouim* o *Llibre dels ensenyaments delectables* va ser escrit pel jueu barceloní Joseph ben Sabarra a la segona part del segle XII. Narra el viatge del seu autor en companyia del diable per terres de Sefarad. Aquesta és una de les moltes savieses delectables que hi recull; algú va preguntar a un mestre de moral qui li havia ensenyat el que sabia: «Observo els dropos i faig el contrari», va contestar. Una mica més endavant, Sabarra caracteritza els dropos per dos trets: la seva incontinència verbal i la fragilitat de la seva atenció.

El que anomenem cultura occidental ha estat possible perquè Occident ha volgut donar-se a si mateix determinats models d'excel·lència que romanen vius a la gran literatura. En aquest sentit, la cultura clàssica ens serà útil mentre ens proporcioni models que ens ajudin a aspirar a la millor versió de nosaltres mateixos. En aquesta aspiració es troba el fonament de la vida moral, perquè mantenir-se en un estat de letargia per desconeixement del que podem arribar

a ser, significa mutilar la nostra existència. En el desè aniversari de la mort de Borges, la seva amiga Susan Sontag va escriure: «Els llibres no són només l'arbitrària suma dels nostres somnis i la nostra memòria. Ens ofereixen també un model d'autotranscendència» (*Letter to Borges*).

Escriu Plutarc en els seus *Consells sobre política* que en una ocasió els atenesos van enxampar un missatger del seu pitjor enemic, l'invasor Filip de Macedònia, i que li van descobrir una carta que Filip adreçava a la seva dona, Olímpida. Van decidir no obrir-la perquè van considerar que no n'havien de fer res de les comunicacions entre un home i la seva dona. Com és que encara ens commou aquesta història de fa gairebé 2.500 anys? Podem dir que aquest comportament és excepcional, i ho és, efectivament. Però aquesta excepcionalitat ens mostra una de les moltes possibilitats de ser home. En l'excepcionalitat del gest hi ha una invitació a l'emulació. Però per respondre-la, hem de tenir educada l'atenció i l'apetit.

En les *Qüestions naturals*, quan Sèneca parla d'Alexandre el Gran, diu que, encara que va fer moltes coses admirables, va matar Cal·lístenes, que era la persona que volia posar-li límits, perquè no suportava les seves recriminacions. És indubtable que Alexandre fou un gran personatge històric perquè va matar milers i milers de perses. Però sempre li quedarà la taca de Cal·lístenes. Va matar Dàrius i va alliberar els grecs del perill ancestral dels perses. Però també va matar Cal·lístenes. Va crear un imperi com mai no se n'havia vist un d'igual. Però va matar Cal·lístenes. En definitiva, ens diu Sèneca, Alexandre va ser molt gran, però no va ser prou gran per esdevenir un model per a nosaltres.

L'educació del desig

Aquest fenomen cultural tan estrany que anomenem postmodernitat no és, al capdavall, més que una voluntat de jugar amb els límits. Diguem que la postmodernitat s'interroga obsessivament per l'ésser del límit i com que no el troba creu que tota delimitació és arbitrària. En la postmodernitat, com s'ha dit amb una imatge molt plàstica, tot és fluid, tot és líquid. La pregunta dels antics era una altra: era la del límit de l'ésser. Cal dir amb claredat que si no hi ha límits no hi ha finalitats i, llavors, tampoc és possible l'educació de l'atenció.

És cert que hi ha alguna cosa inestable en tot el que ens envolta. «Volem copsar les coses, però no s'estan quietes», deia Plató. Si cerquem la saviesa és precisament perquè ens fuig de les mans. No sabríem què és el que cerquem si no fos perquè podem intuir què ens manca. Anem darrere d'alguna cosa que intuïm que és molt valuosa, però que, com que no la tenim, no la podem fer servir. La inestabilitat del que ens envolta no se'ns presenta sempre de la mateixa manera. És indubtable que hi ha hagut un gran progrés en els coneixements científic i tecnològic que ens permet entendre millor la realitat, però no és menys cert que aquest progrés no ha anat acompanyat d'un

aprofundiment similar en el coneixement de la nostra ànima. Si ara mateix Sòcrates entrés per aquesta porta i veiés el que estem fent aquí, es quedaria admirat per la tecnologia que ens envolta, però podria participar activament en el nostre debat en el si de la societat terapèutica actual. Cal pensar a fons aquesta diferència entre el que podem anomenar el saber mesurable (científic i tècnic) i el saber assenyat (el saber propi de les coses humanes), perquè en la seva heterogeneïtat se'ns insinua una cosa de gran importància. Sigui el que sigui el Tot, per a nosaltres està format per dues parts: la de les coses humanes i la de les coses científiques, i cada part ha de ser compresa d'acord amb la seva natura específica. Per aquesta raó, per exemple, el saber que ha fet possible la bomba atòmica no pot ser el mateix que decideixi sobre el seu ús. Encara podem ser socràtics perquè potser la saviesa comença quan prenem consciència de la nostra ignorància sobre les coses humanes. L'humanisme és el tractament propi, específic, de les coses humanes.

Quina és la diferència més clara entre les coses humanes i les no humanes? Ho diré ras i curt: les no humanes s'expliquen per les seves causes eficients, mentre que cap de nosaltres no pot ser explicat per un os d'Atapuerca. A nosaltres el que ens explica són els nostres fins i, llavors, el que ens explica millor és la claredat de les nostres aspiracions.

Davant de la necessitat d'aspiracions diàfanes per definir-nos a nosaltres mateixos en aquest treball de cura, s'entén amb més precisió la rellevància de l'humanisme com a sagrament de la cura de la nostra ànima amb atenció, educació del desig i reconeixement de l'excel·lència.

L'humanisme sap –i això només ell ho sap– que la resposta als enigmes humans no es troba en els ossos d'Atapuerca. Per això mateix és essencial oferir als nostres joves motius d'estudi que transcendeixin els ossos d'Atapuerca.

Aportació de Salvador Giner

Estem en el segle XXI i sembla que les humanitats tinguin un lloc precari perquè per una sèrie de raons econòmiques, polítiques, d'estructura social i d'oportunitats, la tendència que hi ha a les universitats, en els llocs d'aprenentatge superior i també a les escoles és la de tenir ocupada la ment amb altres coses. I no solament amb la ciència sinó majoritàriament amb la tecnologia i això també passa a les escoles de negocis que tendeixen, evidentment, a l'economia aplicada, al profit econòmic, a la creació de directius i d'una mena de tipus humà que ja coneixeu i no generalitzo perquè a tot arreu hi ha excepcions.

El manifest va dirigit a la ciutadania. Qualsevol s'hi pot afegir però, en realitat, va ser un petit esforç local. Les reunions van tenir lloc a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans i alguna, com la darrera, al Seminari, a la Facultat de Teologia. I així, hem fet un manifest en el qual expressem la nostra preocupació perquè no ens podem imaginar quina mena de món tindrem en el moment en què no és conreïm les humanitats. Tot i que aquestes són difícils de definir; tots sabem, però, de què parlem. Es tracta de la història, del coneixement de l'art, d'un coneixement mínim de la filosofia i, si més no, de la filosofia occidental, que té una tradició extraordinària i que ha estat, diguem-ne, l'espina dorsal de la nostra ciència i de la nostra filosofia, de la moral i de l'ètica occidentals.

Tot un seguit de tradicions –bàsicament la d'Atenes i la de Jerusalem– es van unificar, per exemple, en Sant Agustí i des de llavors, hi ha una tradició que també passa pel Renaixement, pel racionalisme de Descartes i Spinoza i que arriba fins avui. I tot plegat, ha estat el gran centre del pensament occidental sense menystenir cap altra cultura que hi hagi al món, com pot ser, no ho sé, la budista, la hindú o la xinesa. Restringint-nos, però, a la nostra, hi ha una immensa tradició que fa no ens puguem imaginar com seria el món sense la seva existència. Perquè la tradició occidental és bàsicament l'esperit crític, l'esperit analític, sospesar els dogmes, acceptar en certa mesura –penso, per exemple, en Sant Agustí o en Sant Tomàs– un nombre de dogmes que conviuen en diàleg obert amb l'actitud racional. Perquè un dels grans pensadors racionals és, sense dubte, Sant Tomàs i també, en certa manera, Sant Agustí; certament hi ha una tradició immensa i, llavors, uns quants

catalans hem fet un manifest, alguns d'ells catedràtics de física nuclear o de matemàtiques....

En aquests moments també sorgeixen arreu reflexions com aquesta i per això no té cap pretensió. I la gent de cultura hem de fer un esforç per reivindicar la cultura humanística i amb això demostrar que és fàcil accedir-hi i posar de manifest que no és prohibitiva, excloent. Jo sóc un afeccionat a Montaigne i el llegeixo en francès, però bé, potser és perquè m'han ensenyat francès de petit. Curiosament, els *Assaigs* de Montaigne són transparents, elegants, meravellosos en tots els sentits i no són difícils. Ara els ha traduït al català un valencià, Vicent Alonso, que n'ha fet una magnífica traducció i jo no crec que siguin prohibitius.

Us he citat els *Assaigs* de Montaigne que, a més a més, ja els tenim en català tot i que el francès és una llengua facilíssima perquè, com sap tothom, no deixa de ser un dialecte del català. En resum, vull dir-vos que les humanitats estan al nostre abast. La paradoxa és que haguem de reivindicar un cosa que hauria de ser òbvia i que, a més, permet moltes visions. Perquè hi ha un humanisme cristià tal com hi ha un humanisme marxista, encara que ara està més mort que mai perquè ja no hi ha marxistes i els has de buscar amb una lupa.

Per acabar, vull dir-vos que l'humanisme no es pot reduir a l'antiguitat, ja que tots hem estat parlant dels grecs i jo, el primer. Crec que l'humanisme també era molt viu en el segle XVIII. S'escribia amb una gran transparència. Si llegiu Voltaire, que era tan anticristià i/o anticatòlic, veureu que difícilment podreu refutar allò que diu. Un dels grans pensadors catòlics tradicionals com Montesquieu, potser el més gran pensador del segle XVIII –i no us dic que llegiu *L'esprit des lois*, 'L'esperit de les lleis', que és un llibre extraordinari, fantàstic, però bastant llarg i si jo ho he fet és perquè la meva professió és estudiar la història de les idees– té les *Lettres persanes*, *les Cartes perses*, que són tan divertides que qualsevol estudiant de primer curs que tingui una mínima capacitat lectora, pot llegir-les. I jo, fins i tot seria partidari– encara que això no ho hem dit al manifest– que en alguns llocs com la Facultat de Medicina, la Facultat de Física, i evidentment, la de Pedagogia –i per dir-ho en francès, *cela va sans dire*, això és evident– hauria d'existir una disciplina dedicada a la història de les idees occidentals.

Ja coneixem el país i com funciona la universitat, però suposant que es fes amb rigor, amb seriositat, tal com es fa sovint a Alemanya, on permeten que una persona que estudia tecnologia també pugui estudiar una assignatura d'una altra disciplina; o, tal com feien en una universitat britànica on vaig anar, on et permetien agafar una unitat de fora de la teva facultat i molts estudiants agafaven– i parlo des de l'experiència d'haver estat en una universitat britànica molt antiga– allò que es deia el *free ninth*, és a dir la novena part lliure; una

assignatura de les nou que té una carrera, perquè allà n'hi ha poques, d'assignatures, ja que els enginyers o metges anglesos no tenen més de trenta o quaranta assignatures en tota la carrera. No. Ells tenen una altra estructura universitària, molt més raonable i racional, que són dues coses diferents i molts es matriculaven a aquesta assignatura. Alerta, però, perquè no era tova, no era fàcil sinó que era com totes les altres.

Perquè si mai arribéssim a aquest nivell, crec que hauríem fet un recorregut molt seriós cap a la recuperació –com diu el díptic d'avui– de les humanitats, que és una tasca urgent i necessària, perquè penseu només que si ens distanciéssim, si les oblidéssim, quina mena de món ens esperaria. Moltes gràcies.

APORTACIONS EN EL COL·LOQUI

- Voldria aprofitar per fer-li una pregunta a en Gregorio Luri en l'àmbit de l'educació, ja que crec que pot ser adient que la respongui. Quan parlàvem de les humanitats com aquest coneixement del límit i com de la possibilitat de l'home de fer el millor o el pitjor, entenc que ens referíem a una humanitat proactiva, a la capacitat de decidir i, per tant, de responsabilitzar-se i de comprometre's amb les decisions que prenem. M'agradaria que pogués ampliar aquest matís de possibilitat i de decisió. (Ignasi Batlle)

«Ja ho deia explícitament l'antic Ciceró: "Allà on viu l'ètica, selecció". Un no pot tenir reservat el comportament ètic, no hi ha un dipòsit on conservar la bondat, l'autoestima o qualsevol de les virtuts i/o la capacitat d'elecció. Ara bé, l'ètica juga un paper essencial en la manera com ordenem ja que, de fet, és l'ordre del comportament; no és res més. Hi ha un altre aspecte, però, que és la comprensió, la teoria. La teoria, però, no sempre ha de casar necessàriament amb l'ètica. A vegades, fins i tot necessitem una ètica de compromís perquè no tenim les idees prou clares a l'hora d'actuar. Mentre que la pràctica és immediata, directa i exigeix una resposta instantània, els problemes teòrics són sempre molt més vastos, fins i tot depassen la nostra capacitat de comprensió. Per això subratllava que les coses humanes només representen una petita part, molt específica, dins del tot. En el laboratori, en canvi, un pot decidir fer un experiment i veure'n de seguida el resultat.

»Pel que fa a les coses pràctiques, quan un es proposa actuar, sovint s'introdueix sobtadament una variable incontrolada que l'obliga a prendre una decisió en aquell mateix moment. Descartes també ho deia clar i ras. A l'hora d'actuar, hem de tenir unes normes clares. I a vegades, fins i tot, jo crec que hem de tenir unes normes –i el que ara diré és polèmic, tot i que és el que penso– sense poder-les fonamentar teòricament. Aquí ja hi entren elements de confiança i d'estima i d'una altra mena. Li responc ara la pregunta que em feia. Sí, l'ètica només viu en l'acció. Tanmateix hi ha una part teòrica en la dimensió humana que no està lligada necessàriament a l'acció, sinó que pertany a un altre àmbit. I, al meu parer, aquesta ambivalència de l'ésser humà és, precisament, allò que li dona la seva problemàtica riquesa». (G. L.)

«Concretament, voldria respondre-li recordant una frase que diu Aristòtil: "El més pràctic és una bona teoria". Potser hem establert uns dualismes excessius.

Amb què ens trobem? Quin és el context social? Entre els professors que som a la taula sovint hem comentat que existeix una anomia, una absència de normes. És un fet incontestable. Probablement, tal com diu en Gregorio Luri, no sempre cal fonamentar les normes. Com ensenyem avui dia a un adolescent que és millor ser solidari que no ser-ho? Et contestarà: “Per què?” Si no sabem justificar-ho, si no tenim prou capacitat de resposta, no ho tenim gens fàcil. I l’anomia pot créixer. És clar que en temes ètics, evidentment, hi ha una dimensió de testimoniatge, de creure-s’ho; de creure que si, al capdavant, hi ha normes és perquè siguem més feliços. Han d’existir unes normes, encara que siguin mínimes, perquè l’anomia no condueix a la felicitat. El repte, però, d’intentar humanitzar un context social difícil no és gens planer.

»Em sembla que era Edgar Morin qui deia que hem de reconèixer la complexitat de la realitat i la realitat de la complexitat. Davant de situacions complexes, no hi ha respostes simples; les respostes també són complexes».
(J. A.)

●Ens heu convocat sota el lema de *Recuperar les humanitats*, un títol que és molt potent a l’hora de cridar l’atenció. No obstant això, no em satisfà del tot perquè penso que no formula prou bé la qüestió. Crec, però, que la intenció que hi ha al darrere és magnífica. Vaig estar present a l’acte de l’Institut d’Estudis Catalans en què es va presentar el manifest al qual abans feia referència el professor Giner i estic totalment d’acord amb el seu esperit. Explicaré, però, per què trobo insuficient aquest lema. Recuperar vol dir tornar a tenir allò que s’ha perdut i, en cert sentit, és una consigna a la defensiva. Perquè sembla que es vulgui dir, i socialment pot ser interpretat així, que els que es dediquen a les humanitats han perdut peu, tenen menys hores de classe, etc. Es tractaria, doncs, que aquests tornessin a ocupar la seva parcel·la de poder o que recuperessin de nou la seva presència en el món de l’ensenyament. Jo crec que amb això no n’hi ha prou. Tanmateix, crec que és una formulació lògica, una petició d’allò més humana i fins i tot voldria que s’acomplís. Amb tot, la trobo insuficient perquè crec que no s’hauria de plantejar la recuperació del nombre d’hores o del nombre de càtedres i/o de places d’institut, sinó que s’hauria de repensar tot plegat. S’hauria de canviar la dinàmica en la línia de pensament del Dr. Craven –el seu raonament m’ha colpit– quan diu que cal ensenyar a l’estudiant de metge o al metge a mirar el pacient als ulls. Això, diguem-ne, no és una qüestió d’hores, no es tracta de dir: “Ara destinarem quatre hores més a l’estudi de la medicina o a la recerca”. No, tot i que s’hauria de partir de la idea de recuperar, no s’hauria de plantejar la qüestió a la defensiva. S’hauria de donar una discussió ideològica, un replantejament de les prioritats de la nostra societat, sobretot pel que fa a l’educació. O sigui, no es tracta de com repartir-se les hores sinó d’establir una escala de prioritats: què és el més important?, què ho és menys?, i què hem de deixar de banda?... Em fa la impressió que la història de la humanitat està

plena de literats i que cada cop n'hi ha més. M'explico: si un es dedica a estudiar els escriptors hispanoamericans contemporanis oblida l'estudi de l'edat mitjana o de l'antiguitat. Això passa a tots nivells en l'àmbit del coneixement i, per tant, és inevitable que unes matèries en desplacin d'altres segons un criteri de prioritat. Parteixo de la base que l'ésser humà és limitat quant a la seva capacitat intel·lectual i pel que fa a la quantitat d'hores que pugui destinar a aprendre o a reflexionar; no parlo únicament d'adquirir coneixements. Així doncs, crec que el replantejament hauria d'anar en aquest sentit. El que cal és decidir a què –a quins temes– dediquem més esforç i què hem de passar per alt. No es tracta, doncs, de promoure una recuperació purament reivindicativa que demani que es dediqui més temps a les humanitats o que reclami que aquestes tinguin una presència més gran en l'ensenyament. (Ignasi Farreres)

- M'han anat venint tota una sèrie d'idees al cap; reflexions i preguntes que vull adreçar als ponents. Quan la Mar Esteve explicava la seva activitat amb els nens, encaminada cap a una formació total, ni exclusivament científica ni totalment humanística, sinó holística, he recordat com l'any 1910, a París, un científic ens comentava els seus darrers progressos. Li vaig preguntar si el que ens estava explicant suposava moltes hores de feina, d'esforç o de treball. Vaig demanar-li que m'expliqués el procés d'aprenentatge i formació que havia seguit des del jardí d'infància fins a arribar a acumular tota aquella pila de coneixements. No va ser capaç de donar-m'hi una resposta. Més tard, un altre dels assistents a la conversa va tornar a fer-li una pregunta semblant, però en relació amb el batxillerat francès; què volia estudiar un parell d'anys abans de la universitat. L'any següent vaig tornar a participar en una conversa amb el professor Étienne. Quan em vaig donar a conèixer, em va dir si jo no era aquell que li havia preguntat sobre la seva educació, perquè al llarg de l'any l'havien interpellat un parell o tres de cops més sobre aquella mateixa qüestió. Llavors, em pregunto quin és el camí que han seguit els que ja tenen acabada la formació –ja no parlem de ciències ni de lletres, sinó de completar el *trivium* i el *quadrivium*– per arribar fins a un viure i un saber plens. Perquè crec que de l'exemple dels savis sempre en podem extreure un aprenentatge. Voldria fer una reflexió a propòsit del que ha comentat en Jordi Craven quan ens ha parlat del problema financer i sobre la perspectiva de viure esclavitzats, pel cap baix, durant dues generacions. Què els va passar pel cap, doncs, als gurus de la ciència econòmica que van planificar tot allò? Perquè, pel que veig, van obrar amb una absència total de valors a l'hora d'originar tot el terrabastall de les *subprimes*. És una pregunta que vull llançar al vol. Els fets han passat per davant dels valors i aquesta és la conseqüència d'una societat en què només interessen els resultats. Això lliga amb la pregunta anterior de com s'ha arribat fins a aquesta situació.

La tècnica no ens facilita les coses sinó que ens converteix en usuaris i en esclaus de les tecnologies. Perquè, de fet, la tècnica només pertany al científic,

a l'investigador o a l'inventor que ha estudiat i/o creat una màquina i que ha trobat aquell procediment que ens estalviarà feina. Per acabar, i a propòsit de l'argumentació final d'en Gregorio Luri al voltant de la situació precària de les humanitats i sobre el fet que hagin estat reemplaçades per unes altres disciplines, vull plantejar la qüestió de si les mateixes humanitats són les responsables d'aquest estat de coses o bé si tot és conseqüència de l'intent d'implantar-les en un ambient científicotècnic. Perquè, és clar, en això jo dono, em sembla, alguns enllaços de com poder fer el salt i la recuperació del savi de l'edat mitjana, del Renaixement, perquè ens n'hem separat tant que ara tornem a necessitar l'home savi, més que res per la pèrdua de l'humanisme que heu anat denunciant. (Antoni Monferrer)

«Bé, he escoltat les observacions i hi estic molt d'acord, tot i que no sé com abordar-ho... Sí que és certa la idea de la pèrdua d'aquesta visió més global de l'ésser humà; i en la pedagogia, per exemple, ens hem separat de la filosofia. La pedagogia de l'art ha quedat com una cosa molt esquelètica, en cert sentit, i per tant sí que hi ha també aquí la voluntat de buscar una aproximació a l'ésser humà que no sigui només des de l'especialització, des de l'atomització, sinó que impliqui l'ésser humà que es pensa a si mateix, en la línia del que parlava abans en Gregorio Luri sobre la coneixença d'un mateix o la cerca d'un mateix. Crec que les humanitats s'emmarquen en això: no a entendre l'educació només com una suma d'elements, sinó que s'emmarquen en la constatació que hi ha una cosa nuclear que té a veure amb una visió global de l'ésser humà que es pensa a si mateix, que s'entén a si mateix. I, és clar, l'art, les humanitats, ja a l'escola, permeten per exemple que surtin coses que, si l'art o la literatura no estan presents a l'escola, potser no surten mai, com ara la finitud, la dificultat, l'adversitat... D'alguna manera són la porta de les dimensions de l'ànima també a l'escola, i, per tant, estic molt d'acord amb tot això». (M. E.)

- Bé, jo voldria fer una interpretació d'aquesta decantació sobre les humanitats i el món científic i tècnic, i la meva lectura vol ser ideològica. Crec que darrere d'aquest arraconament del món humanístic hi ha una estructura ideològica que l'empeny. Potser és una reducció, però em sembla que el món científic i tècnic és més mesell davant dels poders. A aquest món per al qual el més important és la praxi científica, estrictament parlant, doncs ja li està bé, perquè de fet és aliat del poder. En canvi, un dels objectius de les humanitats és construir discurs, i com que costa construir discurs, com que costa tenir idees originals impactants, doncs la solució és arraconar les humanitats. Sí, tenim uns alumnes que estudien poc la filosofia, la història, la literatura, i sobretot les viuen poc. Perquè no es tracta simplement de llegir Plató sinó de llegir Plató i tenir-ne una opinió, sigui favorable o desfavorable. Tot això construeix discurs, de tal manera que el pensament actua a la contra dels poders...

En posaré exemples: una senyora com l'Ada Colau té discurs; pot agradar o no, i als poders els agrada ben poc, però té discurs. I no sols té discurs sinó que, en un segon estadi, s'hi implica. És a dir, una cosa és tenir discurs, que tots podem tenir-ne, i una altra implicar-se, comprometre's en aquest discurs. Una persona com ara el professor universitari madrileny Pablo Iglesias, del moviment Podem, té discurs, i té discurs perquè ha estudiat humanitats; no pas perquè hagi estudiat en un món específic o tècnic, per més admirable que sigui, sinó perquè ha estudiat història, ha llegit literatura, s'ha implicat en la sociologia. Una persona com la Teresa Forcades té discurs, i quin discurs més transgressor! Ens fa pensar, és un discurs nou. A mi em sembla que les humanitats serveixen per a això, perquè les generacions noves tinguin discurs, tant si agrada com si no. En el món polític, per exemple, els representants de la CUP tenen discurs i es creuen el que diuen, i això és gràcies a les humanitats. Què passaria si les humanitats, en aquest món de l'ESO, desapareguessin del tot? Jo sóc professor i veig el que està passant: el que fa la llei Wert és abocar aigua al foc de les humanitats; llavors hi haurà generacions ESO sense discurs i ens haurem convertit en un poble doblement mesell. Si ara ja ho som prou amb la generació BUP i COU, amb la generació ESO ho serem doblement; no passarem de ser uns titelles, em sembla, dels poders establerts. Volia que comentéssiu el tema de la dialèctica entre ciència, humanitats i ideologia. (Norbert Botella)

- Si no m'equivoco, has parlat amb elogi del fet de tenir discurs. Crec que el més important és saber si el discurs és correcte. Perquè, a veure, jo tinc un respecte enorme per l'Ada Colau, la Teresa Forcades i la CUP, que tu has esmentat, i que és un grup polític amb representació al Parlament. Tots són persones que respecto molt. Ara bé, la qüestió no és aquesta, sinó saber que tenir discurs no és res, perquè Hitler tenia discurs, els feixistes tenien discurs, Stalin tenia discurs. Tenir discurs no vol dir res, perquè el més important és la veritat. El que convé és saber què diu aquest discurs. Fomenta la fraternitat? (Això que ara en diuen solidaritat perquè cal dir les coses per un altre nom i així tothom content.) Cal fer una anàlisi del discurs. I perdoneu ara si he dit una cosa que fem, i que és clàssica dels sociòlegs, que és que el discurs l'analitzem perquè donem per descomptat que tothom té discurs. Fins i tot la gent que sembla que no en tingui, malgrat tot tenen el discurs de no tenir-ne: el del garbuix mental, cosa molt corrent entre els polítics d'aquest país. També n'hi ha d'altres, sortosament, que tenen les idees molt clares. És a dir, s'ha d'analitzar el discurs. Com era aquella expressió llatina? «*Amicus Plato sed magis amica veritas*». Plató, que tant heu citat –perquè jo avui he sentit el seu nom més que el de qualsevol altre savi–, és amic nostre, cosa que m'omple de satisfacció, però la veritat és encara molt més amiga. Llavors el discurs, per si mateix, no garanteix res. (Salvador Giner)

- Jo m'he apuntat aquí una frase que no coneixia però que m'ha agradat molt, i és la que Sòcrates va dir a un alumne que no parlava: «Parla perquè et vegi». Jo, com que és el primer dia que vinc a sopar amb vosaltres, m'aixeco perquè em vegeu. Estava una mica desitjós de trobar un col·lectiu de persones com el vostre.

A mi, per exemple, m'agrada molt el cinema. I, atès aquest col·loqui, que jo tampoc sabia gaire sobre quin tema tractaria perquè em van convidar molt gentilment ahir, em vénen al cap tres pel·lícules que hi tenen algun punt en comú. Una de Woody Allen, que té una seqüència còmica en què surt i diu: «Què serà de mi si el meu rabí, que era un home expert en temes de felicitat, s'ha suïcidat?» Això em fa pensar en la meva situació, ja que jo sóc professor i ara estic de baixa pel *burn-out*, la síndrome d'estar cremat. Resulta que jo tinc molta esperança en la joventut, m'estimo molt els meus alumnes, però veig que ells no m'entenen. I això que parlem la mateixa llengua. Però no m'entenen. A més a més, tenim moltes batusses perquè jo encara m'ho crec: sóc un home d'humanitats i crec que el poder del raonament ha de prevaldre. Però no és culpa d'ells, és culpa nostra.

Segona pel·lícula, que a mi em va agafar en una edat jove, *La lista de Schindler*. En un moment de la pel·lícula surten unes petites taules plegables i unes cadires i posen tots els jueus en fileres perquè cadascun d'ells expliqui quines són les seves capacitats o habilitats. Un senyor venerable, erudit, però que no s'adona que és un home erudit, quan li diuen: «Ara li hem de segellar la tarja per decidir el seu destí», ell explica que és professor de filosofia, d'història i que a més a més ensenya música. I llavors el funcionari nazi agafa un segell i estampa a la seva tarja: «No apte». O sigui, cap al crematori. No sé si això serà el futur que volem nosaltres, perquè a mi és una mica la por que m'està fent.

I, pel que fa a la tercera, no m'agradaria acabar com ens ho pinta Ray Bradbury en el seu *Fahrenheit 451*, portat magistralment al cinema per François Truffaut, en una situació en què tots hàgim d'aprendre'ns íntegrament un llibre de memòria i viure en un bosc, amagats dels bombers, perquè el simple fet de tenir llibres és un acte podríem dir reprovable o reaccionari per a una societat que creu que ha arribat al punt culminant de la seva civilització. Aquesta preservació dels llibres gràcies a l'estratègia de memoritzar-los vindria a ser la darrera manifestació de la biblioteca d'Alexandria. (Lluís Tena)

«Tinc la sensació que m'han quedat tantes coses per dir, tantes, que haig de controlar els meus límits. Intentaré fer-ho amb una anècdota. En el període d'entreguerres, un grup de gent de la Guàrdia Roja va assaltar un diari de la ciutat de Viena. Qui dirigia l'assalt era el germà del periodista encarregat de la secció d'economia, i justament en aquell moment estava de guàrdia a la redacció. Quan intenten apoderar-se del diari per la força, el germà periodista

els demana per què. I li contesten que, com que són portaveus del capitalisme, ells, en plena revolució socialista, no poden permetre que el diari continuï funcionant com si res. El periodista veu que no s'hi pot enfrontar i els autoritza l'entrada, tot i que li diu al seu germà: "Aquesta nit escriuré a la mare". Quin és el nostre problema? On és la mare? El nostre problema és que no sabem on és la mare. Perquè és evident que el saber que ha donat lloc a la bomba atòmica no pot ser el mateix que decideixi sobre el seu ús. De manera que no estem aportant una solució sinó plantejant un problema. No tenim un saber que ens ajudi a prendre una decisió sobre el seu ús, sinó que tenim una pluralitat de sabers en pugna. Aquesta és la situació en què es troba el nostre món. Com podem enfrontar-nos a les urgències del present quan tenim un conflicte axiològic entre visions del món diferents i que és d'un alt grau de complexitat? Què cal fer en aquest cas? Doncs no ho sé, però una de les coses que no hem de fer és dimitir.

»Penso que les humanitats, com sempre, tenen una capacitat molt limitada. Aquesta limitació, però, és decisiva. Què ens poden aportar en positiu –no de manera reactiva– les humanitats? Bé, sense humanitats no entendríem el paisatge contemporani. Perquè, en el fons, la cultura occidental es podria resumir com el diàleg entre tota una sèrie de grans personalitats. Si aneu al Museu Picasso, veureu com Picasso dialoga amb Velázquez i aquest, al seu torn, amb d'altres artistes. Penseu en el gran diàleg que s'estableix en l'*Ulisses* de Joyce. Una persona culta és la que és capaç d'entendre una mica aquest diàleg. Què ens suggereix tota aquesta conversa ininterrompuda al llarg dels segles? Aquest diàleg no ens dóna fórmules ni receptes màgiques, però sí que posa de manifest els grans problemes de la condició humana i la seva feblesa. Els problemes reals contra els quals hem de bregar. Som febles, tenim més problemes que respostes i ens trobem en un moment en què la ciència avança a tota velocitat i la moral, en canvi, no avança al mateix ritme, i la mateixa pluralitat social fa que sigui encara més difícil donar respostes. Per tant, no saber, la consciència de no saber, és més urgent que mai. Dit d'una altra manera, Sòcrates és ara, més que mai, contemporani nostre. Per encarar aquesta complexitat, hi ha una cosa urgent i imprescindible. El seu nom correcte és pietat. Existeix quelcom immens, una enormitat que se'ns escapa, i davant d'aquest fet podem tenir una reacció de rebuig, d'abús o de pietat i no em refereixo estrictament a la pietat religiosa. Llavors, la consciència de no saber què ens aporta el gran diàleg, més la pressa que tenim per solucionar els problemes i el fet d'adonar-nos que no disposem d'una resposta per a tot, ens impulsa a ser humils. Tot plegat ens deixa en una situació molt precària. Segons la meua opinió, però, la gran aportació de les humanitats és aquesta vivència de la precarietat». (G. L.)

«Voldria lligar una mica la meua intervenció amb el que deia ara en Gregorio Luri a propòsit del que hem comentat abans, que les humanitats creen discurs.

Jo crec que un, no pot encaminar-se cap a les humanitats amb la idea que serveixen per crear discurs, perquè això ja és una perversió de l'atansament, per dir-ho d'alguna manera. És evident que el fet d'apropar-nos a les humanitats ens pot convertir en persones amb el cap i les idees endreçades, capaces de dir el que pensem i de projectar-ho cap enfora; en individus crítics amb la realitat, al servei de les utopies. Si ens hi endinséssim (en les humanitats) només per crear-nos un discurs, les estaríem instrumentalitzant. Per exemple, un publicista podria estudiar humanitats per tal de tenir discurs, per tenir bones idees o per ser creatiu. Jo crec, però, que hem d'entrar per una altra porta al món de les humanitats, tot i que és veritat que ens poden donar un determinat discurs. En aquest sentit, també estaria d'acord –i de fet ja ho ha dit en Gregorio Luri– que de discursos n'hi ha molts; en tenim un munt, de discursos. El que resulta revelador, però, és justament la consciència de la limitació, de la fragilitat, de sentir-se superat per les circumstàncies, i la capacitat de resistència que hi oposem. Potser això és més eloqüent que el fet de tenir discurs. No vull dir pas que la majoria de discursos no tinguin una gran vàlua. No obstant això, s'ha de reconèixer que hi ha un cert grau de perversitat en els discursos eloqüents.

»Pel que fa al tema de buscar el que és nou, el que és més trencador, etc., estaria d'acord amb el que s'ha comentat abans: que si Sòcrates entrés en aquesta sala segur que podríem compartir una pila de coses amb ell. En educació, per exemple, la dèria per la innovació a tots nivells fa que oblidem el que és intemporal, i crec que això és el més important. En canvi, és l'aspecte en què menys s'aprofundeix, perquè la majoria de vegades anem darrere de l'última innovació tecnològica, metodològica o terminològica. Per tant, a voltes, el discurs de la novetat ens encega i no ens deixa veure els fonaments».

(M. E.)

- Reprendré el discurs crític de la Mar Esteve i enllaçaré també amb la reflexió del Sr. Farreres a propòsit del lema mateix de «recuperar les humanitats», i el meu punt de partida seran algunes de les idees que s'han comentat aquí a la taula. Crec que els articles de Martha Nussbaum, el llibre d'en Jordi Llovet, els articles de la Remei Margarit a *La Vanguardia* i d'altres, contribueixen a despertar la consciència de la societat pel que fa a la necessitat de recuperar les humanitats, però crec que encara hi fa més la reacció –i ara em centro en l'àmbit universitari– dels mateixos estudiants. Fa poc va sortir una notícia a *La Vanguardia* que em va colpir, i em sembla molt adient esmentar-la aquí com a exemple. Els estudiants d'economia es queixaven i reaccionaven en contra del currículum de la carrera perquè no tenien l'assignatura d'història de l'economia. No parlem ja del que passa amb les humanitats. Em sembla que aquesta mena de reaccions que vénen dels mateixos estudiants, que troben unes mancances molt greus en els seus estudis pel que fa a les humanitats, són les que poden

fer més per despertar consciències i donar més valor al lema de «recuperar les humanitats». (Sílvia Coll Vinent)

- És la primera vegada que vinc a aquest col·loqui i n'he quedat encantada perquè durant dues hores he sentit parlar de manera correcta i coherent, i això, avui dia, és molt difícil de trobar; i no em refereixo tan sols a la forma sinó també al contingut. Jo sóc una gran admiradora de la tècnica i de la ciència, però no vinc ni de bon tros del món de la filosofia. Tanmateix, i tal com s'ha dit, penso que no són dos compartiments estancs. El que sí que és cert, però, és que sembla que la tècnica i la ciència estiguin guanyant la partida. Llavors, s'hauria d'intentar seguir una altra dinàmica. O sigui, el món de les humanitats hauria d'entrar dins del món de la tècnica i el món de la tècnica dins del món de les humanitats, perquè si únicament es dóna la primera cosa és molt difícil que es produeixi un veritable canvi. Llavors, hi hauria d'haver com un mecanisme d'adaptació, que és allò que ens ha fet existir com a humans fins ara. Sense adaptació no hi ha progrés ni hi ha cap futur possible. Tenim la gran bombolla de la tècnica i la bombolla petita de les humanitats, i penso que la bombolla de les humanitats ha de fer-se més gran i entrar en el món de la tècnica. Per acabar, m'agradaria explicar-los una anècdota d'una xerrada a la qual vaig assistir per casualitat. La donava una senyora que crec que era antropòloga, una dona molt divertida i culta, i que deia que es dedicava a coses inútils perquè reflexionava sobre antropologia i arqueologia. Però, és clar, sense aquestes coses inútils no es pot fer res d'útil i també a l'inrevés: no es pot fer res d'inútil sense coses inútils. (Lourdes Teixidor)

- Jo només volia matisar el que he dit abans quan parlava d'ideologia i de la desigualtat entre ciències i lletres. En el món de la ideologia hi ha discurs. El poder, en totes les seves formes, té un discurs dominant, i llavors hi ha discursos a la contra. El que jo defensava eren aquests altres discursos. Òbviament, l'ideal fóra que el discurs estigués al servei de la veritat, però ens hauríem de posar d'acord sobre què és la veritat i sobre què és la veritat dialèctica i dinàmica del dia a dia i no arribaríem mai a un consens. Celebro que hi hagi persones que tinguin discurs, que estiguin compromeses amb el propi discurs –si més no, són dues de les finalitats de les humanitats– i que el facin visible, cosa que els costa molt més perquè és un discurs del contrapoder i sense les humanitats aquest discurs no seria possible. (Norbert Botella)

«Sempre aprenem moltes coses en aquests col·loquis. Potser m'agradaria fer una darrera reflexió sobre el tema que ha posat en Norbert sobre la taula: la relació de les humanitats amb el poder. Aquesta controvèrsia la trobem en moltes pel·lícules i en la pel·lícula real del debat entre Unamuno i Millán Astray, el tràgic debat que tingué lloc a Salamanca en la inauguració del curs del 36, del “venceréis pero no convenceréis”. Em ve a la memòria la imatge de la violinista morta a l'estació de la pel·lícula *El pianista*, i ara em passa pel cap

que, en la dictadura de Videla, el primer que es va prohibir va ser el doctorat en filosofia. El grau de simetria que tenen tots els poders cau pel seu propi pes, en certa manera es fàcil d'entendre; la destrucció de budes per part dels talibans, la crema de la renovada biblioteca d'Alexandria. És a dir, amb la raó de la força voler fer callar la força de la raó. Aquest conflicte continua vigent. A propòsit d'això, em surt una pregunta una mica retòrica, sense resposta, perquè ja no tenim temps per debatre-la, i és la següent: "On són els intel·lectuals catalans en aquesta hora crucial? On són els intel·lectuals a l'hora d'il·luminar el procés sobiranista?" Segurament en aquesta taula. Moltes gràcies». (J. A.)

«Bé, jo també vull dir que aquí m'hi he trobat molt a gust i que he sentit coses molt interessants. Respecte al que tu responies, estic d'acord que el pensament, les humanitats, evidentment, són un element de tensió amb els poders establerts, hi estic totalment d'acord. Són coses que sembla que siguin òbvies.

»Per acabar, respecte a la qüestió que abans ha plantejat en Jaume de com dir-li a un adolescent que s'ha de ser solidari, m'agradaria comentar que malament rai si l'hi hem d'acabar dient, perquè això ha de venir d'un altre lloc. Però en tot cas, i ja que parlem de les humanitats, voldria fer una defensa de les humanitats en aquest sentit. Això no és una cosa clara sinó una mica un acte de fe, ja que és veritat que hi ha hagut gent que ha fet barbaritats molt grosses i que en canvi eren persones il·lustrades, que escoltaven grans concerts o llegien poesia. I aquest fet ens inquieta, perquè no és tan evident que això de ser cultes ens faci més bons; ara bé, jo crec que si un té clar per què està fent allò, per què llegeix tal poema, si és conscient que aquella operació té una finalitat determinada, vol dir que l'art i les humanitats són un camí per educar en la convivència i la fraternitat». (M. E.)

«Darrerament s'han trobat dos paràgrafs de dos poemes que no es coneixien d'una poetessa grega del segle VI abans de Crist, una dona que a més a més era lesbiana al segle VI, Safo. El que és corprenedor és que els llegeixis i t'emocionin. I simplement, per deixar-ne constància, vull llegir un fragment d'aquesta autora. El citaré en castellà:

»"Pues te miro tan sólo y al punto mi voz enmudece." Inmediatament se'ns fa familiar, ens hi identifiquem, i aquesta capacitat de trobar-nos a nosaltres en una dona del segle VI és humanisme. Això vol dir, en definitiva, que hi ha algunes permanències que viuen al llarg del temps i que no acaben sepultades per les modes, que és el que hem de recuperar; però no pas per salvar Safo sinó per salvar-nos a nosaltres mateixos, per entendre'ns a nosaltres mateixos». (G. L.)

«Aprofito aquesta oportunitat per apuntar el que he après, entre moltes altres coses, de les paraules que han dit vostès i els meus companys. La primera i

més important, el que no ha de ser recuperar les humanitats: no ha de ser recuperar una forma d'erudició o de retòrica que servís perquè l'estafador, el que volia vendre preferents en un banc, tingués a mà un repertori de cites històriques per poder convèncer més fàcilment aquell pobre vellet d'invertir-hi els estalvis de la seva jubilació. Potser si hagués fet aquesta mena de *trivium*, doncs podria entabanar més bé la seva víctima, però jo crec que hauríem confós el títols de la taula. Ho ha expressat perfectament el Dr. Aymar amb una frase: "Les humanitats les hem d'entendre com un cultiu de la saviesa per mirar de ser més humans". Vol dir que el que ens ha llegat la humanitat, més que aquest coneixement o aquesta erudició, és una forma de discerniment que ens ajudi a veure, en els conflictes de valors, quins són primers. Fixin-se que la Revolució Francesa posa per davant tres valors: "Liberté, Égalité, Fraternité". Està molt bé, però sempre m'he quedat ben sorprès pensant on és la justícia. És clar, com que podien anar tallant el cap a tots els que molestessin, no destacant el valor de la justícia ja estava el tema resolt.

»No ens hem adonat que en els nostres bancs o en les empreses immobiliàries no hi havia aquest principi del *therapeio* que algun mestre em va ensenyar. "Vostè ha vingut a servir", deia en els comitès d'ètica. Senyors, tots som servidors, els més humils de tots, dels que pateixen. Si les humanitats volen dir això, doncs apuntem-nos-hi; si volen dir ser més retòrics, per poder-les utilitzar en funció de valors que no sabem discernir, ens hem equivocat del tot. Això pot transcendir en detalls també en l'educació, com el que va passar a les escoles alemanyes després de la Segona Guerra Mundial. El valor de l'obediència, tan fonamental a l'escola alemanya, va ser contestat, i a mi em cridava l'atenció que quan sortia amb els escolapis anàvem, com havia de ser, els nens dels escolapis a buscar les escolàpies, totes d'uniforme, i jo, que ja era una mica revolucionari, un dia vaig anar amb un amic una mica més enllà, cap a l'escola alemanya, i vaig trobar aquesta senyora que seu al meu costat. I vaig pensar que era un col·legi de poca classe perquè no portaven uniforme. I quan els vaig preguntar si és que eren una mica pobres, ella, que havia fet l'*Abitur*, em va respondre: "No, és que després de la guerra vam aprendre que les escoles havien d'ensenyar que l'obediència deguda no és prioritària, no és un principi prioritari". Si les humanitats que hem de recuperar ens ensenyen que el director del banc, quan li diuen que col·loqui les preferents a tot client possible, ha d'estar convençut que l'obediència no és un principi fonamental, aquest sopar haurà tingut tot el sentit que els que l'han organitzat li volien donar». (J. C.)

- Bé, crec que en les cloendes que heu fet els ponents ja ens ho heu dit tot sobre què són les humanitats. Fa uns anys, una persona em va fer una entrevista i em va engegar: «Tu ets un medieval». I em vaig enfadar una mica perquè vaig pensar per quins set sous m'ho deia, allò. I m'ho va aclarir: «Sí, perquè ets d'aquells que fan de tot, que hi entenen de tot; o sigui, un humanista». Bé, potser sí que no m'havia d'enfadar tant què m'hagués penjat

aquell qualificatiu. Potser ja ho heu dit prou bé; no es tracta de posar-nos etiquetes o de tenir una formació cultural que ens permeti autoanomenar-nos humanistes. L'humanisme, en realitat, és un estil i és d'això que hem parlat en aquest sopar. L'humanisme és aquest seny del Dr. Sobies. És viure, actuar a la vida amb aquest seny en què un no es queda només amb allò fonamental, amb el que és necessari i prou. Hi ha, en canvi, tot un ampli ventall d'aspiracions que fa que la persona segurament sigui més feliç. Potser perquè té més inquietuds, potser perquè no és conforma amb quedar-se quieta, amb les miques, amb el desgast de cada dia. Fixeu-vos que el seny s'aprèn també a escola i no és pas una mena d'inspiració. No es pot dir alegrement «aquests tenen seny», no. Aquesta gent té seny perquè han sabut pouar dels mestres, dels llibres, de la universitat, de la família, de la religió, etc. Han sabut teixir en el seu cor unes actituds que fa que tot el que puguin fer, viure, aprendre o saber quedi en una xarxa humana que segurament fa que la vida tingui una mica més de qualitat i sobretot, faci més servei als altres perquè potser així seran més feliços. Permeteu-me que recordi que el Dr. Jaume Aymar ens deia que quan aquell monjo budista zen va començar el seu parlament davant d'unes tres mil persones va iniciar-lo així: «Esteu vius, quina sort! Estigueu contents, penseu-hi». Realment és el començament d'un estil que entronca directament amb el saber humanístic. A vegades comencem pel final i aquell home els instava a començar pel començament perquè potser d'aquesta manera entendrien moltes més coses. És un estil humanístic al qual jo m'apunto i, en certa manera, a l'Àmbit sempre estem treballant en aquesta direcció. Desitgem que aquests sopars, com ja ha dit el Dr. Craven, siguin veritablement una escola real d'estil humanístic. Moltes gràcies a tots per les vostres aportacions i per la vostra col·laboració. (Josep M. Forcada)

SOPAR HORA EUROPEA Llibres publicats

50 Sopars Hora Europea. Diàlegs de Cultura
Del 51 al 100 Sopars Hora Europea. Diàlegs de Cultura

Resums publicats

- 132 L'art de la mediació
- 133 Davant un rebrot selvàtic en la joventut?
- 134 Donar ànima als dibuixos
- 135 Turisme en clau de pau
- 136 Fer festa
- 137 La violència com a fascinació
- 138 Vers un nou concepte de la professió
- 139 Crear i conservar
- 140 La persona humana: un ésser racional i emocional
- 141 L'aigua, un bé escàs?
- 142 Diagnòstic de la democràcia
- 143 Un mestissatge cultural?
- 144 Plaure i complaure's en la família
- 145 Invertir en solidaritat
- 146 Sobren milions d'habitants...
- 147 Humor versus frivolitat
- 148 L'educació i la tecnologia al servei del desenvolupament humà
- 149 Nous objectius d'humanització hospitalària
- 150 Creativitat per donar qualitat a la vida
- 151 L'esport: del competir al compartir
- 152 Empresaris empenedors
- 153 Noves addiccions
- 154 Errors i negligències humans
- 155 Música per... educar, guarir, guiar...
- 156 Es pot construir la pau. En complir-se 10 anys de la Carta de la Pau
- 157 La dona, promotora de noves actituds
- 158 Infants superdotats. Es fan o neixen?
- 159 Llibertat coresponsable
- 160 La casa, espai per viure i per conivure
- 161 Alliberar la poesia
- 162 Barcelona, ciutat intercultural
- 163 Biotecnologia i alimentació
- 164 Soledat i silenci, brúixola de l'existència

- 165 Educar els sentiments
- 166 Habitatges sense barreres
- 167 Crisi d'autoritat, crisi de poder
- 168 Viure sense ressentiments
- 169 I després de la teleporqueria, què?
- 170 Conduir, una qüestió d'aptitud o d'actitud?
- 171 Civisme al segle XXI, el repte de conuiuere
- 172 Redescobrir les capacitats de la vellesa
- 173 Els joves, cap a una nova sociabilització
- 174 On són els savis d'avui?
- 175 El repte de la seguretat viària
- 176 L'assetjament moral
- 177 Escoles mixtes de pares i fills
- 178 La vida en positiu
- 179 Malalts pels diners?
- 180 La fragilitat de l'amistat
- 181 El plaer de tenir temps
- 182 Xina 2008
- 183 Desarmar la història
- 184 Parlem de la preadolescència
- 185 Somniar: font de creativitat
- 186 Adultesa amb harmonia
- 187 Entusiasmar per ensenyar..., entusiasmar per aprendre
- 188 Majories i minories en la convivència democràtica
- 189 Tenir consciència del propi cos
- 190 Interreligiositat, un fenomen dels nostres dies
- 191 La qualitat en la comunicació
- 192 Actituds i valors davant la crisi
- 193 La transversalitat dels valors
- 194 Els límits dels mitjans de comunicació
- 195 Idolatries del segle xxi
- 196 Intel·ligència espiritual
- 197 Nou model social. Claus d'interpretació
- 198 Diàlegs creadors de cultura
- 199 Els rumors, llavor de desconfiança
- 200 Conciliació i coresponsabilitat a la llar
- 201 La riquesa de la diversitat
- 202 Voluntariat en temps de crisi
- 203 De la queixa a la proposta
- 204 Decideix-te a decidir
- 205 Més enllà de la família: comunitats adultes
- 206 L'alegria com a antídote del ressentiment social
- 207 La creativitat, una eina davant la incertesa
- 208 De competir a compartir?
- 209 Raon per a indignar-se
- 210 És moment de reinventar
- 211 Recuperar les humanitats